

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:45
sssjournal.com

pp.5305-5314
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 16/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 29/09/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 29.09.2019

ALLAH'IN İNSANLARA OLAN HİTABI ¹

ALLAH'S ADDRESS TO HUMANITY

Dr. Mazhar DÜNDAR

Van H.Ç.K. A. İmam Hatip Lisesi, Van/TÜRKİYE

Prof. Dr. Hayati AYDIN

Van YÜ İlahiyat Fakültesi, Van/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1781>

Reference : Dündar, M. & Aydın, H. (2019). "Allah'ın İnsanlara Olan Hitabı", International Social Sciences Studies Journal, 5(45): 5305-5314.

ÖZ

Yüce Allah insanlara ayeti kerimede de belirtildiği üzere üç şekilde hitapta bulunmaktadır: "Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hakîmdir." (Şura, 42/51) Bir başka ifadeyle diyebiliriz ki, ilâhî hitaba insanlar üç aşamalı bir şekilde muhatap olmuşlardır. Buna göre insanlar, tıpkı diğer varlıklar gibi ilâhî hitaba birinci dereceden muhatap olmuşlardır. Beşer olarak fitri bir şekilde sahip oldukları hususiyetler bu kapsama girmektedir. Kâinattaki her bir varlığın sahip olduğu özellikler gibi insanların da kendi türlerine has birtakım meziyetleri vardır. Evrendeki canlı-cansız tüm varlıkların kendi türlerine ait özellikleri ilâhî hitap sonucu almaları gibi insanlar da birinci dereceden vahiy ile bu ilâhî hitaba muhatap olarak kendilerine ait özellikleri almışlardır. Bal arısı, yer, gök ve diğer varlıkların muhatap olması gibi tüm insanlar da aynı şekilde bu ilâhî hitabın doğal muhataplarıdır. Tüm insanlarda ortak fitri özellik olan din duygusu, akıllı olma, annelik-babalık güdüsü gibi beşeri ortak özellikler birinci derece ilâhî hitabın unsurlarıdır. İlâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olanlar ise, nübüvvet öncesi ve sonrası peygamberler, âlimler, evliyalar gibi zühd ve takva sahibi insanları sayabiliriz. Bunlar, perde arkası/ilham suretiyle ikinci dereceden bu hitaba muhatap olan kesimlerdir. İkinci dereceden ilâhî hitaba muhatap olma durumu, insanlardaki standart seviyenin üstünde bir derecede olanlara Yüce Allah'ın bir lütuf olarak ilham/perde arkasından hitapta bulunmasıdır. İlâhî hitaba üçüncü derecede muttali olan insanlar ise peygamberlerdir, bu aşama kesbi değil, vehbi'dir. İlâhî hitabın bu üçüncü aşaması hariç, hitabın diğer iki şekli tüm aktifliğiyle devam etmektedir. Bu anlamda ilâhî hitabın sona ermesi demek "ma siva"nın yok olması anlamına gelmektedir. Çünkü Allah: "O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır" (Rahman, 55/29) yani, yarattıkları ile sürekli bir münasebet halindedir. Bu bildiride, dile getirdiğimiz ilâhî hitabın üç aşaması değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vahiy, İlâhî Hitap, Veli, İlham.

ABSTRACT

Allah Almighty addresses to the people in three ways: "It is not given to any human being that Allah should speak to him unless (it be) by Inspiration, or from behind a veil, or (that) He sends a Messenger to reveal what He wills by His Leave. Verily, He is Most High, Most Wise ." 42/51) In other words we can say that the divine appeal has been martyred in three stages: all of human beings, like other beings, have been dealing firstly with the divine address. This includes the characteristics that they have as a heretic. Like the properties of each being in the universe, people have certain merits that are unique to their species. Like all the living and non-living beings in the universe, their features of their own species are the result of divine appeal, people have also received their own attributes as revelation. All

¹ Bu makale, "İlahi Hitabın Karakteristiği" isimli doktora tezinden türetilmiş olup, ayrıca 25-26 Ağustos 2018'de Van-Gevaş'da süzenlenen Ahtamara I. Uluslararası Multi-Disiplinler Çalışma Kongresinde sözlü olarak sunulan aynı isimli tebliğin genişletilmiş halidir.

human beings are likewise their natural counterparts to this divine address, as honey bees, earth, sky and other beings are addressed. In all people, human common features such as sense of religion, intelligence, motherhood-paternity instinct are the elements of the first degree divine appeal. Those who are mute in the second degree of divine expression can count the prophets, scholars, pre-nübüv and post-nübüv, prophets, who possess zühd and takva. These are the segments that are second to none in terms of background and inspiration. In the second instance, the situation of divine address to be addressed to those who are above the standard level of humanity by inspiration as a blessing from Allah Almighty. Prophet Muhammad(pbuh) is the third person who is waiting for the third degree of divine calling. With the exception of this third stage of divine addressing, all other forms of addressing continue with all of its activity. In this sense, the term "ending" means to destroy "ma siva". Because "Whoever is within the heavens and earth asks Him; every day He is bringing about a matter." (Rahman, 55/29), that is, he is in constant contact with what he has created. In this declaration the three stages of the divine address will be evaluated.

Key words: Revelation, Divine Address, Saint, Inspiration.

1. GİRİŞ

Yüce Allah, tarih boyunca beşere hitap etmiş ve hitap etmeye de devam etmektedir. Allah'ın beşere hitap ettiği ve bu hitap şekilleri ayeti kerimede şu şekilde ifade edilmiştir: "*Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.*" (Şura, 42/51)

Bu ayetten açıkça anlaşıldığı üzere, Yüce Allah, sadece Hz. Resulullah'a değil, diğer peygamberlere ve tüm insanlara hitap etmektedir. Onun insanlara olan hitabı üç yöntem ile: Vahiy, perde arkası hitap ve elçi vasıtasıyla hitap.

1. Yüce Allah'ın insanlara hitap çeşitlerinden ilki olan "وحيا" şekli, diğer hitap çeşitlerini de ihtiva etmektedir. Zira bu ifade, sözlük manasındaki her çeşit ilâhî hitaba şamil gelmektedir. Nitekim Yüce Allah "وحى" ifadesini peygamberler de dâhil tüm insanlar, melekler, cinler, yer ve gök, canlı-cansız varlıklar olmak üzere tüm mahlûkata yapılan ilâhî hitap için kullanmıştır. Dolayısıyla ayetteki "وحيا" ifadesi genel manada ilâhî hitaba işaret ettiğini ve hitap çeşitlerinin hepsine şamil geldiğini söyleyebiliriz.

2. İlâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olanlar ise, nübüvvet öncesi ve sonrası peygamberler, âlimler, evliyalar gibi züht, takva, feraset, basiret, fetanet ve keramet sahibi insanları sayabiliriz. Bunlar, perde arkası/ilham suretiyle ikinci derecen bu hitaba muhatap olan insanlardır. İkinci dereceden ilâhî hitaba muhatap olma durumu, insanlığın normal seviyesinin üstünde olanlara Yüce Allah'ın bir lütuf olarak ilham/perde arkasından hitapta bulunmasıdır.

3. İlâhî hitaba üçüncü derecede muhatap olan insanlar ise peygamberlerdir, bu hitap ise kesbi değil, vehbi'dir.

Şüphesiz ki Yüce Allah, beşerin yani peygamberler ve veliler de dâhil olmak üzere tüm insanlar, cinler, melekler; arz ve semaların kendileri de dâhil canlı-cansız tüm yaratıkların durumlarına göre, bu ayette geçen üç tarzdan birisi ile iletişim kurup hitap etmiş, buna devam etmekte ve ileride de devam edecektir. Bu hitap çeşitlerinden sadece peygamber vasfındaki insanlara ilâhî hitap son bulmuştur. Çünkü Hz. Muhammed (sas) kendisinden sonra gelecek insanların tamamına: "*Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik*" (Sebe, 34/28) ayetinde buyrulduğu üzere gönderilmiş, peygamberler zincirinin en son halkasıdır. Ondan sonra başka bir peygamber gelmeyecektir: O, "*Peygamberlerin sonuncusudur*". (Ahzab, 33/40) Fakat ilâhî hitabın diğer şekilleri devam etmektedir. Bu bildiride Yüce Allah'ın insanlara olan hitabının üç aşaması ele alınıp değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

2. ALLAH'IN İNSANLARA VAHİY / İLHAM YOLUYLA HİTABI

İnsanların tümü tıpkı diğer varlıklar gibi ilâhî hitaba birinci dereceden muhatap olmuşlardır. Beşer olarak fitri bir şekilde sahip oldukları hususiyetler bu kapsama girmektedir. Kâinattaki her bir varlığın sahip olduğu özellikler gibi insanların da kendi türlerine has birtakım meziyetleri vardır. Evrendeki canlı-cansız tüm varlıkların kendi türlerine ait özellikleri ilâhî hitap sonucu almaları gibi insanlar da birinci dereceden vahiy ile bu ilâhî hitaba muhatap olarak kendilerine ait hususiyetleri almışlardır. Sema, yer, yıldızlar, dağlar, bal arısı ve diğer varlıkların muhatap olması gibi tüm insanlar da aynı şekilde bu ilâhî hitabın doğal muhataplarıdır. Tüm insanlarda fitri özellik olan din duygusu, iyilik ve kötülük duygusu, akıllı olma, annelik-babalık güdüsü gibi beşeri ortak özellikler birinci derece ilâhî hitabın unsurlarıdır. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: "*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene andolsun.*" (Şems, 91/7-8) Bu ayetlerden anlaşılıyor ki, Yüce Allah tüm insanlığa, iyilik ve kötülük duygusunu birinci dereceden hitap ile bahşetmiştir.

3. ALLAH'IN İNSANLARA PERDE ARKASI/İLHAM YOLUYLA HİTABI

Birine gizlice ve süratli bir şekilde bir söz söylemek, kulağına hafifçe fısıldamak, biri ile üçüncü kişinin anlayamayacağı bir dil ile konuşmak, şifreli söz söylemek gibi manalar vahiy teriminin kapsamına girmektedir. (Halil b. Ahmed, 1988: III/320–321; Râgıb el-İsfahânî, 1986: 858; İbn Manzûr, tsz : XV/381; Asım, Ahmed, 1305: IV/1212; Firuzabadi, 1999: 1207; Ayni, 1998: I/37–39)

Yüce Allah'ın bazı peygamberlerle konuşması, Kur'an ifadesiyle: "*Yahut perde arkasından konuşur*" (Şura, 42/51) şeklinde gerçekleşmektedir. Yüce Allah onlara anlayabilecekleri özel bir durum ve kelam ile hitapta bulunmuştur: "*İşte peygamberler! Biz, onların bir kısmını bir kısmına üstün kıldık. İçlerinden, Allah'ın konuştukları vardır. Bir kısmının da derecelerini yükseltmiştir.*" (Bakara, 2/253)

Yüce Allah'ın, Hz. Musa ile bizatihi: "*Allah, Musa ile de doğrudan konuştu*" (Nisa, 4/164) demesinden başka: "*Ona, Tur dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık*" (Meryem, 19/52) diyerek, Hz. Musa ile bir sırdaş gibi gizli bir biçimde konuştuğunu anlamaktayız. İşte bu gizli konuşma da Arapça' da ilâhî hitabın bir başka yönünü teşkil etmektedir. (İzutsu, tsz: 153) Onlar konuşurken, yanı başlarında da olsa, üçüncü bir kişi bu konuşmayı dinleyip kavrayamaz.

Bu ayetlerden başka Kur'an'da daha birçok yerde Yüce Allah, Hz. İbrahim, Hz. İsa ve diğer peygamberler ile de konuştuğunu açıkça belirtmiştir. (Bkz. Taha, 20/11–24; Bakara, 2/260; Maide, 5/116, 117)

Ehl-i Sünnet kelimcilerine göre Allah'ın konuşması, yaratılmışların konuşmasına benzemektedir. Çünkü mahlûkat konuşurken, her biri, kendilerine göre gerekli olan bir takım araçlara ihtiyaç vardır. Fakat Allah'ın konuşmasında dil, ses, söz, kelime vb. araçlar söz konusu değildir. Allah konuşur, ancak konuşmasıyla da yaratılmışlara benzemez ve benzetilemez. Belki de konuşma esnasında Allah'ın iradesi peygamberlerde veya diğer muhataplarında, onların anlayabilecekleri dil, ses ve söz olarak yaratılmakta ve Allah'ın bu biçimdeki "*tenzil*" ve "*tenezzül*" ile konuşması gerçekleşmekte, karşıdaki muhatapları da bunu duyup kavramaktadırlar.

İlâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olan insanların başında elbette ki peygamberler gelmektedir. Kur'an'da peygamberler için "*اصطفى*" veya "*اجتبی*" formunun çeşitli kalıpları kullanılmıştır. Özellikle "*مصطفى*" , "insanlar arasından özenle seçilmiş, temiz olarak yaratılmış en hayırlı insan" (Ragıb el İsfehani, 1986: 595) anlamına gelmektedir. (Bkz. Bakara, 2/130; Ali İmran, 3/33, 179; En'am, 6/87; A'raf, 7/144) Elbette bu seçilmişlikteki kriterler, peygamberlerin insani kişiliğinde etkili olacak, onu ilâhî hitaba muhatap kılacak ve tebliğ görevini ifa etmesini mümkün kılacak olan ruhi yetkinliği, yetilerinin üstünlüğü ve karakterinin temiz, saf ve mükemmel oluşu gibi hususlar şeklinde anlaşılabilir.

Peygamberlerdeki bu üstün hususiyetlerin yanı sıra, diğer bazı insanlarda da varlık ve yüksek hakikatlerin sırları mevcuttur. Bu sebeple ruhsal kemal aşamalarında bazı metafizik ve ruhsal hakikatlerle karşılaşabilirler. Nitekim velilerin bazen hallerine uygun bir duygu uyanması meydana gelir. Nefsin katmanlarındaki yansıma gibi bu uyanışın ahkâmı görülebilir. Bu katmanlarda onlara denk düşen renk ve şekiller tecelli eder. Arifler bu menzil ve aşamada kendi makam seviyelerine göre ilâhî tecellilere mazhar olurlar. (Dehlevî, 1967: I/ 106–107)

Bu bağlamda Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, şöyle demektedir: "*Şayet kişi beş duyusunu kullanır, eşyanın hakikatine onlarla nüfuz edebilme yeteneğini geliştirebilirse, altıncı duyu kabul edilen akıl, bütün saflık ve berraklığı ile içten gelen ilham benzeri duyularla, dıştan, eşya canibinden fezeyan eden varidatı tezekkür imkânı bulur. Bu tezekkür ve tefekkür sonucunda, hak yolda hikmet aracı ile yürüyebilir. Bu yeteneğe sahip olan insan gaybın perdesini aralama derecesine yükseltilmiş sayılır. Bu insana, seçilmişse nebi, değilse veli adı verilir. Böylece insan beşer vasfının zirvesine yükseltilmiş, vahiy ve ilham almaya müsait kılınmış olur.*" (Elmalılı, 1971: II/930)

Yukarıdaki açıklamalarla Yüce Allah'ın: "*Allah içinizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin*" (Mücadele, 58/11) ayetinde ifade ettiği mana birbiriyle örtüşmektedir.

İlâhî hitaba, gaybın perdesini aralama seviyesindeki ikinci dereceden muttali olanlar; nübüvvet öncesi ve sonrası peygamberler, Kur'an'da kendilerine vahyettik dediği şahsiyetler olan Hz. Musa'nın annesi, Hz. Meryem, Havariler ve hakikat ehli insanlar olarak ifade ettiğimiz âlimler, evliyalardan vb. gibi mümtaz şahsiyetlerdir. Şimdi bunları başlıklar halinde ele alıp değerlendirmeye çalışacağız.

3.1. Nübüvvet Öncesi Peygamberlere Hitaplar

Peygamberler, nübüvvet sonrası ikinci derecede ilâhî hitaba muhatap oldukları gibi, nübüvvet öncesi de seçkin insanlar olarak ilâhî hitaba aynı dereceden muhatap olmuşlardır. Yüce Allah, peygamber olarak görevlendirdiği seçkin insanlara sadece ilâhî hitap olan ayetleri indirmemiş; aynı zamanda her nebi ve nesule mutlaka çocukluk çağından itibaren ya ilim ya hikmet veya bir kısmına ilim ve hikmet bir kısmına da ilim ve hikmetle birlikte bir de suhuf ya da kitap vermiştir. Kur'an'da bu hususlar şöyle ifade edilmiştir: "(Yûsuf), kuvvetli çağına erişince ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, güzel hareket edenleri böyle mükâfatlandırırız" (Yusuf, 12/22; bkz. Kasas, 28/14; Enbiya, 21/74, 79; Neml, 27/15) "Ey Yahya! Kitab'a (Tevrat'a) var gücünle sarıl! (dedik) ve henüz çocuk iken ona (ilim ve) hikmet verdik." (Meryem, 19/12) "O gün Allah, şöyle diyecek: Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni Ruh'u'l-Kudüs (Cebrail) ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i de öğretmiştim." (Maide, 5/110) "Allah, sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir." (Nisa, 4/113)

Yukarıdaki ayetler ışığında diyebiliriz ki Yüce Allah, peygamberlere hem peygamberlikten önce hem de peygamberlik süresince hitapta bulunmuş, ilim, hikmet ve kitap vermiştir.

Yüce Allah, Hz. Muhammed'e sadece Kur'an vahyetmemiş, Kur'an'la birlikte ilim ve hikmet vermiş, bunların haricinde ayrıca bilmediklerini de öğretmiştir. Bunları, peygamberlik görevi ile birlikte "vehbi" olarak vermiş olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Hz. Muhammed'in, peygamberlik öncesi sahip olduğu akli ve ruhi yetkinliğini, küçük yaşlarından itibaren kullanıyor olması, olayları ve durumları düşünerek ve mahiyetini kavrayıp gelişmeleri tefekkür ederek yaşadığına inanıyoruz.

Resulullah'a (a.s) bilmediklerinin öğretilmesi ise, ilâhî hitabın başlangıcından itibaren ilâhî hitap süreci içerisinde, hem hitap yoluyla hem de hitabın haricinde ilham edilen bilgiler vasıtasıyla olması mümkündür. Şayet Resulullah'a (a.s) bu akli ve ruhi yetkinlik risaletten önce verilmemiş olsaydı, O'nun da diğer insanlar gibi kötülüklerle bulaşmış olması muhtemel idi. Oysa Hz. Peygamber, cahiliye dönemindeki kötülüklerle bulaşmamış, putlarla hiç ilgilenmemiş, hatta putlar namına takdim edilen yiyeceklerden dahi hiç yememiştir. (Buhari, 1992: IV/232)

O halde şunu diyebiliriz, Resulullah'a (a.s) hem ilâhî hitap gelmiş hem de o hitabı karşılayıp idrak edebilecek akli ve ruhi yetkinlik verilmiştir. O da bu akli ve ruhi yetkinliğini, hem peygamberlik öncesinde hem de peygamber olduktan sonra hakkıyla kullanmıştır.

3.2. Hz. Musa'nın Annesine Hitap

Hz. Musa'nın annesine ilâhî hitapta bulunulduğuna Kur'an'da şu ayetlerle ifade edilmiştir: "*Hani annene vahyedilmesi gereken şeyleri vahyettik.*" (Taha, 20/38) "*Mûsâ'nın annesine, vahyettik.*" (Kasas, 28/7)

İslam âlimleri Hz. Musa'nın annesinin nebi ya da resul olmadığı hususunda hemfikirdirler. Dolayısıyla ayetlerde ifade edilen ilâhî hitap, peygamberlerin aldığı ilâhî hitaptan farklı bir mahiyet kazanmaktadır. Buna göre ayetlerdeki ilâhî hitabın rüya, ilham, kalbe tek bir defada düşürülen kesin karar gibi anlamlara gelebileceği ileri sürülmüştür. (Razi, Fahreddin, tsz: XXII/51) Dolayısıyla Hz. Musa'nın annesine gelen ilâhî hitabın, ikinci dereceden hitap olduğunu ifade edebiliriz.

3.3. Hz. Meryem'e Hitap

Hz. Meryem'e ilâhî hitapta bulunulduğuna Kur'an'ın aşağıdaki ayetlerinde ifade edilmiştir: "*Hani melekler demişlerdi: Ey Meryem! Allah seni seçti; seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına tercih etti.*" (Ali İmran, 3/42) "*Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et*" demişlerdi." (Ali İmran, 3/43) "*Hani melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah, seni kendi tarafından bir kelime ile müjdeliyor ki, adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir."*" (Ali İmran, 3/45) "*Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü.*" (Meryem, 19/17) "*Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.*" (Tahrim, 66/12)

Yukarıdaki ayetlerde Yüce Allah'ın "*Ruhumuz*" ve "*Melaike*" diye tabir ettiği Cebrail (a.s.)'ı, Hz. Meryem'e temiz bir çocuğu müjdelemek ve ruhu üfleme amacıyla gönderdiği; tam ve düzgün bir insan şeklinde Hz. Meryem'in karşısına dikilen Cebrail (a.s.)'in O'nunla karşılıklı konuştuğu; doğum sancısı tuttuğu zaman Cebrail (a.s.)'in O'na yol gösterici mahiyette bazı tavsiyelerde bulunduğundan bahsetmektedir.

Yine aynı ayetlerde Hz. Meryem'in "*seçkin*" sıfatı ile nitelendirilmesi, "*rükû*" ve "*secde*" emirleriyle teklife muhatap olmuştur. Bu gibi hususları göz önünde bulunduran bir kısım müfessirler, Hz. Meryem peygamber midir, veli midir? ; Cebrail (a.s.)'in O'nunla konuşması vahiy midir, yoksa ilham mı? Konularında tartışmışlardır. Bu tartışmaları iki ana grupta değerlendirebiliriz:

a. Müfessirlerin pek çoğu iki sebepten dolayı Hz. Meryem'in peygamber değil veli olduğu, bu niteliğiyle de ilâhî hitabı aldığı iddia etmişlerdir: Bunlardan ilki, kadınlardan peygamber gönderilmediği konusunda ümmet icma etmiştir. İkincisi; "*Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik*" (Yusuf, 12/109) ayetini İslam uleması delil göstererek kadınlardan peygamber gönderilmeyeceğini ifade etmişlerdir.

O nedenle Cebrail(a.s.)'in, Hz. Meryem'e gelişi, Hz. Meryem'in Allah'ın veli kulu olması sıfatıyladır; yoksa peygamber olma vasfıyla değildir. Dolayısıyla karşılıklı konuşmalarının da ilâhî hitabın "*ilham*" çeşidi olduğunu savunmuşlardır. (Bkz. Zemahşeri, tsz: I/429; Razi, Fahreddin, tsz: VIII/43–44)

b. Müfessirlerin bir kısmı ise, Hz. Meryem'in Nebi olduğunu savunurken birinci gruptakilerin delillerini şöyle çürütmeye çalışmışlardır: Bu hususta delil olarak getirilen ayette Allah, "*Senden önce erkeklerden başka Resul göndermedik*" demiş ancak, nebi göndermedik dememiştir. Yine Kur'an'da Hz. Meryem "*seçkin*" sıfatı ile nitelenmiş ve Yüce Allah Cebrail (a.s.) vasıtası ile O'na hitapta bulunmuş, müjdelemiş, haber vermiş ve diğer nebilere yaptığı gibi "*Kunut ile Rabb'in için kıyam et, secde et, rükû' edenlerle beraber sen de eğil...*" gibi emirlerle teklife muhatap kılmıştır. Bir diğer husus da, kadınlardan peygamber olmadığı hususunda icma yoktur. Hz. Âdem'in eşi Havva, Firavun'un eşi Asiye, Hz. İbrahim'in hanımı Hacer ve özellikle de Hz. Meryem'in nebi olup olmadığı hep tartışla gelmiştir. Bu sebeple Hz. Meryem resul değil nebi olup Cebrail(a.s.) vasıtasıyla Allah'tan ilâhî hitabı almıştır (Bkz. Nisâbü'rî, 1969: XVI/46; Kurtubi, 1967: IV/83–84, XI/90; Alusi, tsz: III/154) şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Yukarıda özet olarak sunmaya çalıştığımız, müfessirlerin Cebrail (a.s.) ile Hz. Meryem'in Kur'an'da geçen iletişimlerinin hangi kapsamda olduğu hususunda şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Peygamberlerden başkasına hususi manada ilâhî hitabın gelmediği: "*Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka Resul göndermedik...*"(Yusuf, 12/109) ayeti ile sabittir.

İlham şeklindeki ilâhî hitap, ancak ya Allah tarafından doğrudan doğruya veya Cebrail (a.s.) vasıtasıyla peygamberlerin veya velilerin kalbine konulur. Hz. Meryem'le ilgili ayetlerde kalbine ilka edilen bir şeyden bahsedilmiyor. Fakat sadece Cebrail (a.s.) ile olan karşılıklı ve şifahi konuşmalarından söz ediliyor. O halde bu konuşmayı ilâhî hitabın bir yöntemi olan ilhamdan farklı olduğunu söyleyebiliriz. Aynen Hz. İbrahim'e misafir olarak gelen ve kendisine çocuk müjdeleyen (Hud, 11/69–74), sonra da Lut (a.s.)'a gidip O'nunla konuştuğundan sonra azabın gerçekleştiği (Hud, 11/76–81) meleklerin konuşmaları gibi bir müjdeleme, haber verme, tavsiyede bulunma türünden bir hitap olmalıdır. Yoksa bu tür konuşmalar, tebliği gerektiren ve sorumluluğu olan bir hitap değildir.

Ayrıca şunu da ilave edebiliriz ki, resul veya nebi olsun her peygamberin tebliğ ve tebyin görevi vardır. Kur'an'da, Hz. Meryem'e ve adı geçen diğer kadınlardan hiç birine böyle bir görev ve sorumluluk verilmiş değildir.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, Hz. Meryem bir peygamber değildir. Yüce Allah'ın tertemiz, keramet sahibi ve sevgili bir veli kuldur. Allah'ın O'na ve O'nun benzerlerine hitabını, ilâhî hitabın ikinci derecesi olarak seçkin kullara yapılan hitap olarak değerlendirebiliriz.

3.4. Havarilere Hitap

Havariler, insan cinsinden olan ve ilâhî hitaba muhatap olan bir zümredir. Bu durum Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir: "*Hani bir de, "Bana ve Peygamberime iman edin" diye havarilere vahyetmişim.*" (Maide, 5/111)

Havariler hakkında İslam ve Hristiyan kaynaklarında değişik görüşler ileri sürülmektedir. (Bkz. Cilacı, Osman, 1989: XVI/513–516 Havari mad.) Onların peygamber olduklarını söyleyenler, ayetteki "*vahiy*" ifadesinin peygamberlere has olan hitap şekli olduğunu ifade ederken; peygamber olmadıklarını iddia edenlere göre ise bu ifade, peygamberlik vazifesi dışında "*ilham ve kalbe ilka edilen şey*" anlamına gelmektedir. (Razi, Fahreddin, tsz: XII/128)

Havarilerin Hristiyanlığı öğrenme ve insanlara tebliğ etme açısından farklı misyonlarının olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebeple ayetteki "*vahiy*" ifadesi "*ilham*" olarak yorumlansa dahi, havariler ilâhî hitabın

direkt nesnelere olarak ikinci dereceden muhatap olmuşlardır. Bu ayetten hareketle ilâhî hitabın, "*ilham*" manasında, Allah'ın velî kulları için de söz konusu olabileceği belirtilmiştir. (Razi, Fahreddin, tsz: XX/70)

3.5. Hakikat Ehli İnsanlar

Beşer, tür olarak ilâhî hitaba birinci dereceden muhatap olurken, onların seçkinlerinden olan hakikat ehli insanlar ise, hitabın birinci derecesini aşarak ikinci dereceden ilâhî hitaba muhatap olmuşlardır. İlâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olma erdemliliğine ilâhî lütfun yanı sıra ancak kişisel cehd, gayret, sabır, feraset, basiret, fetanet, itaat, samimiyet, sadakat gibi hususiyetlerle ulaşılabilmektedir.

Dehlevî'ye göre, veliler ilham alırlar. İlham için, hayata karşı zahidane bir tutum içinde olmak, itidalli ve dünyevî bazı arzulara duyarsız kalmak gerekir. (Dehlevî, 1967: I/260) Velî kulları ilhamın, peygamberleri ise, vahyin alıcıları olarak gören Dehlevî, vahiy hadisesiyle ilham almayı karşılaştırmıştır: Vahyin, kesin bir ilâhî bildirim olup, hata payının olmadığını ifade ederken; ilhamdaki bildirim bu kadar kesinlik arz etmeyip hata payının olabileceğini söylemektedir. O'na göre vahiy, Allah tarafından bildirilen ve mutlaka yapılması zorunlu eylemlerden her biri; ilham ise, velî kullara bildirilen ve Yüce Allah'a yakın olmayı sağlayan yollara ilişkin hususiyetlerdir. (Dehlevî, 1967: II/28)

Muhammed Abduh, "*vasıtalı veya vasıtasız olarak Allah tarafından geldiğine kesin inanmak suretiyle kişinin kendi içinde hissettiği irfan*" diye tarif ettiği ilâhî hitap ile "kişinin kendisinde kesin bilgi olarak telakki ettiği ve nereden geldiğini bilmeksizin kendinde fark ettiği vicdan (his)" diye tanımladığı ilham arasında sıkı bir bağ kurmuştur. Yine Abduh, ulvi ruh ve üstün akıl sahibi ariflerin peygamber olmadıkları halde peygamberlerce yaşanan tecrübeye yakın tecrübeler yaşadıklarını, gaybi âlemle ilgili bazı sahih müşahedelerinin bulunduğunu tartışmasız gerçek olarak kabul etmek (Bkz. Abduh, Muhammed, 2001:162–163,167) suretiyle arif insanların da ilâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olduğunu kabul etmiştir.

İnsanlarda varlık ve yüksek hakikatlerin sınırları mevcuttur. Bu sebeple ruhsal kemal aşamalarında bazı metafizik ve ruhsal hakikatlerle karşılaşabilirler. Nitekim velilerin bazen hallerine uygun bir duyu uyanması meydana gelir. Nefsinde bulunan her bir tabakadaki yansıma gibi bu uyanışın ahkâmı görülebilir. Bu tabakalarda onlara denk düşen renk ve şekiller tecelli eder. Arifler bu menzil ve aşamada kendi makam seviyelerine göre ilâhî tecellilere mazhar olurlar. (Dehlevî, 1967: I/ 106–107)

Dehlevî'nin de işaret ettiği gibi, hakikat ehli insanların ilâhî hitaba ikinci dereceden muhatap olduklarına en çarpıcı örnek olarak sahabenin ve özellikle de "*Hiz. Ömer'in Muvafakati* " hususuna değinmek yerinde olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber devrinde sahabenin ilâhî hitap ve ilhamla çok sıkı duygudaşlık kurduğu inkâr edilemez bir gerçektir.

Suyuti'nin, "*Bazı sahabilerin diliyle nazil olan ayetler*" başlığı altındaki bir dizi rivayet bu gerçeğin somut delilleridir. Tefsir ve hadis kitaplarındaki bilgiler, başta Hz. Ömer'in muvafakati olmak üzere birçok ayetin sahabilere ait ifadelerle örtüşür tarzda nazil olduğunu bildirmektedir. İbn Ömer, "İnsanlar herhangi bir meseleyle karşılaştıklarında bu meselenin halline dair bir görüş belirtirler, bu arada Hz. Ömer de kendi görüşünü dile getirirdi. Derken, Hz. Ömer'in görüşüyle aynı minvalde bir ayet inerti" demiştir. (Vahidi, 1968: 136; Suyuti, 1951: I/110)

"*Muvafakat-ı Ömer*" diye İslami kaynaklarda kavramlaştırılan bu hususla ilgili bazı örnekler verelim: Sebeb-i nüzul rivayetine göre Hz. Ömer bir Yahudi'nin, "Dostunuz Muhammed bizim düşman bildiğimiz Cebrail'den söz edip duruyor" şeklindeki sözüne, "Her kim Cebrail'e düşman olursa..." diye karşılık vermiş ve Bakara 2/97. ayeti Hz. Ömer'in bu ifadesiyle birebir aynı şekilde inmiştir. Benzer şekilde, Sa'd b. Rebi, Hz. Aişe ile ilgili iftiralar üzerine, "سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ" demiş, Nur, 24/16. ayeti bu ifadeyi de içeren söz dizimiyle inmiştir. Yine Mus'ab b. Umeyr, Uhud gazvesinde sancağı taşırken sağ eli kesilmiş, bir süre sonra "وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ" diyerek şehit düşmüş, ardından onun bu sözünü içeren Al-i İmran, 3/144. ayeti inmiştir. (Suyuti, 1951: I/110–112)

Denilebilir ki muvafakat, Allah'ın hitap edeceği ayeti ilham alarak ya da müminin kendi şahsiyetindeki fetanet ve basirete dayanarak hitabın muhtevası hakkında fikir beyan etmesidir. Bununla beraber, pratik hayatta ortaya çıkan bir durum veya problem karşısında müslüman olmanın gerekli kıldığı samimiyet, hassasiyet ve basiretle bir tavır koyması ve bu tavrın bilahare ilâhî hitapla onaylanması manasına gelmektedir. Gerçi bazı tefsirlerde Hz. Ömer'in kimi zaman ilâhî hitabın içeriğini önceden kestirebildiğini ima eden bir zihin dünyasına sahip olduğuna dair bazı bilgiler mevcuttur. Mesela, Tahrim, 66/4–5 ayetlerin tefsirinde nakledilen bir rivayete göre Hz. Ömer şöyle demiştir: "Resulullah'a (a.s.), 'Ey Allah'ın Resülü! Eşlerin konusunda niçin üzülürsün ki? Üzülmene gerek yok. Şayet onları boşarsan, başta Allah, melekler, Cebrail (a.s.), Mikail (a.s.) olmak üzere ben, Ebu Bekr (r.a.) ve müminler senin yanındayız'

dedim. Ne zaman bu minvalde bir söz söyledimse, hemen hemen her defasında Allah'ın benim sözlerimi tasdik edeceği ümidini taşıdım. Bu sözüm üzerine de Tahrim, 66/5 ayeti nazil oldu." (Taberi, 1984: XII/153; Beğavi, 1995: IV/366)

Görüldüğü gibi Emir'el-Mü'minin olan Hz. Ömer'in pek çok meseledeki görüşü ilâhî hitapla pek muvafık idi ki, sanki bunlar birer batını ilâhî hitap gibiydiler. (Dehlevî, 1967:II/17)

İlâhî hitabın ikinci derecesi olan perde arkası hitap, ilâhî mertebeden, âlim ve evliyanın gönül ve zihin dünyalarına, hızlı ve özel bir bilgi halinin oluşmasıdır. "*Teşrii hitabın*" sona ermesine mukabil, "*tefsiri hitap*" akışı ulema ve evliya ruhları ve dimağlarıyla devam ettiğini söyleyebiliriz.

Teşrii hitabın artık sona ermiş olduğunu, fakat Allah'ın insanlara olan manevi irşad ve bildirimlerinin dolaysız bir şekilde süreceğini belirten hadisi şerifte de dile getirildiği üzere, Allah ile kulları arasında bir iletişim yolu olarak, "*mübeşşirat hitabı*"ndan söz edebiliriz. Nitekim Sahihi Buhari'de bu hadis şöyle ifade edilmektedir: "(Hz. Peygamber buyurur ki): *Nübüvvet faslından ancak mübeşşirat kalmıştır. Bunun üzerine sahabe der ki: Mübeşşirat nedir ya Resulellah? Cevaben buyururlar ki: Salih rüyadır; ya mümin onu görür ya da ona gösterilir...*" (Buhari, 1992: Ta'bir, 5)

Resulullah'ın (a.s.)hadisinde geçen "*salih rüya*" ifadesini uykudaki rüya anlamıyla sınırlamak, bütün müminleri kapsamayı itibariyledir. Daha az sayıda ulema ve müfessir konumunda olan kimseler içinse, ilham, isabetli ve uygun görüş, sevindirici, zihin ve akıl açıcı haberler gibi anlamları kapsar. (Ayni, 1998: XXIV/202; İbn Hacer El Askalani, 1993: XIV/402) Çünkü Hz. Peygamber'in vefatıyla nübüvvet dair ilâhî hitap sona erince, artık bu konuda bir karışıklık meydana gelmesinden emin olduğu, teşrii ve itikadi alanı da kapsamadığı için, Allah'ın bu konuda kendilerine lütufta bulunacağı kimselere ilham yolu açılmıştır. (İbn Hacer El Askalani, 1993: XIV/402)

Bu açıklamalardan sonra diyebiliriz ki Resulullah (a.s.), teşrii hitap aşamasının bütün zamanlar için bitmiş olmasına rağmen, ilham ve ilâhî irşad, ruhu ve akli ilâhî bilgileri idrak etmeye hazırlama bağlamında "*mübeşşirat*"; yani kişinin gönlüne, aklına, ruhuna hoşnutluk veren ve sevindirici haber içeren rüyaların devam etmekte olduğunu bildirir. Tüm müminler için müjdeli, güzel haberler içeren rüyalar bu işlevi görecek iken, bazı müminlere de ilham yetisi bahşedilmiştir.

Yine diyebiliriz ki, nübüvvetten sonra "*mübeşşirat*" devam etmektedir. Bunlar bağlayıcı değil ancak sırların ve hikmetlerin anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır. Resulullah'ın (a.s.) mübeşşirattan muradı, yeni şer'i bir ahkâm getirmemesidir. Rüyada görülen şeyin bir şer'i mesele ile alakasının olup olmaması önemli değildir. (Dehlevî, 1967: II/179)

Alusi, Şura 42/51. ayetini yorumlarken, Allah ile kul arasındaki hızlı ve gizli iletişimi, yukarıda zikredilen hadisteki mübeşşirat ifadesine vahiy sözcüğünü ekleyerek şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: "Binaenaleyh, geriye sadece mübeşşirat vahyi kalmıştır. Bu da genel bir vahiy türüdür. Herhangi bir vasıta olmaksızın, Hak'tan kula vaki olur... Kesilmiş olan vahiy ise ancak teşrii vahiydir." (Alusi, tsz: XXV/62) Alusi'nin "*salih rüya*" terimi yerine, özellikle "*vahiy*" sözcüğünü seçmiş olması, Allah tarafından kulların etkin, açık ve genel bir yolla bilgilendirilmekte olduğuna bir işaret vardır.

O halde, uyku halinde görülen rüyaya tahsis etmeksizin, Allah'ın kullarına olan ilmi, irfanı ve manevi feyizlerinin akışı ilham halinde ve sürekli bir şekilde devam etmektedir diyebiliriz. Özellikle de, bilinçli, şuurlu, maneviyat derecesi yüksek olan, kendilerini Yüce Allah'a adanmış olan ulemaya ve ariflere doğru bu ilâhî feyzin ilham şeklindeki akışı devam etmektedir.

4. ALLAH'IN İNSANLARLA ELÇİ GÖNDEREREK HİTABI

Yüce Allah'ın elçi göndererek muhatap aldığı insanlar, ilâhî hitaba üçüncü dereceden muhatap olan şahıslardır ki bunlar sadece peygamberlerdir. Peygamberler, ilâhî hitabın ilk iki aşamasını yaşamış insanlardır. İkinci aşamaya Yüce Allah'ın lütfunun yanı sıra, peygamberlerin kişisel gayretleri, özel yetenekleri, akranlarından temayüz ettikleri hususiyetleri, erdemlilikleri, ihlas ve samimiyetleri, toplum tarafından sevimleri gibi meziyetlerle erişmişlerdir.

İlâhî hitabın üçüncü aşaması olan "*Peygamberlik*" makamı ise, kesbi değil, tamamen Vehbi'dir. Dolayısıyla bu hitaba peygamberler dışında hiçbir beşerin erişmesi mümkün değildir. Bu manadaki hitap da Hz. Muhammed'in vefatıyla birlikte son bulmuştur. Fakat ilâhî hitabın diğer tüm şekilleri devam etmektedir.

4.1. Elçilerin Peygamberlere Risaletle İlgili Hitabı

Şura, 42/51. ayetinde üç farklı hitaptan söz edilmektedir. Bazı müfessirler ilâhî hitabı üç kategoriye ayırmanın yanı sıra Hz. Peygamber'e gelen ilâhî hitapları da kategorik olarak tasnif etmişlerdir: İmam Maturidi; "*Sen, sana vahyedilene sınımsız sarıl*" (Zuhruf, 43/43) ayetini yorumlarken Hz. Peygamber'e yapılan hitaptan öncelikle Kur'an anlaşılacağı söyler. İkincisi beyan hitabıdır ki, bu hitap şekli Hz. Peygamber'e Cebrail (a.s.) vasıtasıyla veya Allah'ın dilediği başka bir şekilde tebliğ edilip Kur'an'daki helal ve haramları açıklar. Üçüncüsü ise, ilham ve ifham hitabıdır ki bu da; "*(Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin*" (Nisa, 4/105) ayetinde işaret edilen hitaptır. (Maturidi, 2004: IX/168)

İslam Âlimlerinin çoğunluğu Hz. Peygamber'e gelen hitapları genel olarak iki ana başlıkta değerlendirmişlerdir: Birincisi, Kur'an hitabı, ikincisi sünnet hitabıdır. Bu ikili ayırım, "*metluv hitap*" ve "*gayrı metluv hitap*"; "*metluv hitap*" ve "*ilham hitabı*"; "*hitab-ı zahir*" ve "*hitab-ı batın*" gibi farklı tabirlerle de ifade edilmiştir. İmam Cüveyni'nin (ö. 478/1085) ifadesiyle, Allah tarafından inzal edilen hitap iki kısma ayrılır:

Birincisi, Allah Cebrail'e (a.s.), "*Elçi olarak Nebi'ye git ve ona, 'Allah senin şöyle davranmanı buyuruyor; sana şunu şunu emrediyor' diye, bildir*" der. Cebrail(a.s.), bu ilâhî fermanı anlayıp kavradıktan sonra Hz. Peygamber'e inzal eder. Ancak bu inzalde, harfi harfine değil, mana ve mefhum cihetiyle aktarım söz konusudur.

İkincisi, Allah Cebrail'e (a.s.), "*Nebiye bu hitabı oku*" diye emreder. Bunun üzerine Cebrail (a.s.), tıpkı hükümdarın bir mektup yazıp, "*Bu mektubu filan kişiye ulaştır*" diyerek güvenilir elçisine teslim etmesi, o elçinin de tek harfine ve kelimesine müdahale etmeksizin ilgili kişiye mektubu iletmesi gibi, söz konusu hitabı hiçbir harfinde değişiklik yapmaksızın bildirir. (Suyuti, 1951: I/140–141)

Suyuti, bu birinci tür hitabın sünnet, ikincisinin ise Kur'an olduğunu, tıpkı Kur'an gibi sünnetin de Cebrail (a.s.) tarafından inzal edildiğini; ancak Kur'an'ın hem lafız hem mana olarak; sünnetin ise salt mana olarak indirildiğini belirtir. Kur'an hitabının lafız ve mana olarak inzal edilmesindeki espri ise, lafızıyla ibadet edilmesi ve aynı zamanda nazımının muciz olmasıdır. (Suyuti, 1951: 141)

İlâhî hitabın başlangıcıyla ilgili meşhur hadislerden (Bkz. Buhari,1992: Bed'u'l-Vahy, 3; Tefsir, 96) de anlaşılacağı üzere, Hz. Peygamber her ne kadar ilâhî hitabı alacağını bilmese de, ilk hitap tecrübesinden önce manevi arınma ve hazırlık sürecinden geçmiş, ayrıca ilk hitap tecrübeleri rüya şeklinde gerçekleşmiştir.

Bütün bu veriler hitap ile Hz. Peygamber'in iç benî arasındaki ilişkinin mekanik bir ilişki olmadığını gösterir. Bu açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'in ilâhî feyz kaynağıyla ilişkisini salt Kur'an hitabına indirgemek sağlıklı bir yaklaşım değildir. Aksi halde Resulullah'ın (a.s) sadece Kur'an hitabında ilâhî kaynakla irtibat kurduğunu, bunun dışında kalan zaman diliminde kalbinin ilâhî feyizden nasipsiz kaldığını düşünmek olur ki bu da doğru değildir.

Nitekim Kur'an, Hz. Peygamber'e kitap ve hikmeti öğrettiğinden söz etmektedir. Hikmeti kategorik olarak kitaptan (ilâhî hitap) bağımsız değerlendirmek pek isabetli değildir. Bilakis kitap ve hikmet içiçelik arz etmektedir: "*Allah'ın size indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın*" (Bakara, 2/231) ayetinde hem kitabın hem de hikmetin Allah katından inzal edildiğini bildirir.

Bazı tefsirlerde bu ayetteki "*hikmet*" kelimesi sünnete hamledilmiştir. (Taberi, 1984: II/496; Zemahşeri, tsz: I/369; Kurtubi, 1967: III/104) Dolayısıyla ilâhî hitap, hikmet, sünnet ve ilham arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu kabul etmek gerekir.

4.2. Elçilerin Peygamberlere Bilgilendirme Hitabı

Resulullah'ın (a.s) gerek şahsı ve gerekse de beşeri ilişkileri ile ilgili günlük iş ve tavırlarında Kur'an ve O'nun beyanının haricinde Hz. Peygamber'e bazı özel bilgilerin, gayri metluv hitap yoluyla verildiğini ayetlerin mefhumundan anlaşılabilir.

Aşağıda ayetlerle örneklerini sunacağımız hususlarda ve Yüce Allah'ın bu hususları açıkladığı veya emrettiği sırada, henüz Kur'an ile bildirilmediği halde, daha sonra indirilen ayetlerden anlaşılacak bu bilgilerin, Resulullah'ın (a.s)kalbine, ya ilham yoluyla ilka edilmiş veya Cebrail (a.s.) vasıtasıyla iletilmiş bilgilendirme hitabı olarak niteleyebiliriz. Konumuzla ilgili örneklerden bazılarını şu şekilde verebiliriz: Hz. Peygamber(a.s), hanımlarından birine gizli bir sır vermiş, kimseye söylememesini de ayrıca tenbih

etmişti. Fakat hanımı, Peygamber(a.s)in sırrını başka bir eşine söylemiştir. Resulullah(a.s) bu konuyu irdeleyince hanımı O'na, bunu sen nereden duydun, vallahi ben bunu gizli bir şekilde söylemişim dedi. Bu olay üzerine Yüce Allah şu ayetleri indirdi: "*Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Peygamber, "Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi" dedi.*" (Tahrim, 66/3) Oysa Yüce Allah'ın, Resulullah(a.s.)'a söylediği ve O'nun da bir kısmını hanımına açıkladığı gizli söz Kur'an'da mevcut olmadığı gibi, Resulullah'ın hanımına sır olarak söyleyip onun da diğerlerine haber verdiği sözden bahseden bir ayet de mevcut değildir. O halde Yüce Allah, Resulüne şahsını ilgilendiren konularda ilham yoluyla veya Elçi aracılığıyla bazı özel bilgiler vermiştir. Bunlar Kur'an'da yer almadığı için gayri metluv bilgilendirme hitabı olarak değerlendirilebilir.

Bir başka örnek; Hz. Muhammed, azatlı kölesi ve en sevdiği arkadaşlarından biri olan Zeyd b. Harise'yi, halasının kızı Zeyneb binti Cahş(r.a) ile evlendirdi. (Ahzab,33/36) Ancak bu evlilik, pek tabii bir şekilde yürümedi. Pek çok sefer Zeyd(r.a), Resulullah'a (a.s) gelerek hanımını boşamak istediğini söylemiş, her defasında da Hz. Peygamber "*Allah'tan kork zevcenin tut*" cevabıyla onu geri çevirmiştir. Sonunda Zeyd(r.a) hanımını boşamıştır. Zeyd b. Harise'nin hanımını boşayıp ve ondan tamamen ilişkisi kesildikten sonra, Yüce Allah'ın, Zeynep'i sana nikâhladık demesi: "*Hani sen Allah'ın kendisine nimet verdiği, senin de (azat etmek suretiyle) iyilikte bulunduğun kimseye, "Eşini nikâhında tut (onu boşama) ve Allah'tan sakın" diyordun. İçinde, Allah'ın ortaya çıkaracağı bir şeyi gizliyor ve insanlardan çekiniyordun. Oysa kendisinden çekimene Allah daha lâyıktı. Zeyd, eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik.*" (Ahzab, 33/37) Yüce Allah'ın, Zeyd b. Harise(r.a)'nin son defa gelmesinden önce Resulüne bildirdiği ve bu ayette açıkladığı "*Zeyneb(r.a)'in kendisine nikâhlanacağı haberi*", Resulullah'a, ilham yoluyla veya elçi aracılığıyla bildirilmiştir.

Bir başka örnek "*Fetih Suresi*"nin şu ayetidir: "*Andolsun, Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse, siz güven içinde başlarınızı kazıtmış veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz.*" (Fetih, 48/27) Resulullah'ın ashabıyla birlikte Mekke'ye gidip umre yapacağı şeklinde bir rüya gördüğünü, rüyasında kendisine böyle bir bilginin verildiğini açıkça teyid etmektedir. Bu bildirim de Resulullah'a, uykuda iken ilham edilen bir gayri metluv bilgilendirme hitabı olarak değerlendirilebilir.

Resulullah'ın, Kur'an haricinde, başka hitaplar aldığını, bunların bir kısmına sonradan açıklama sadedinde Kur'an'da yer verildiğini ve bir kısmının da hadislerle ifade edildiğini müşahade etmekteyiz. Kanaatimize göre bu tür ilâhî hitapların bir kısmı, doğrudan Yüce Allah tarafından Hz. Peygamber'in kalbine ilham edilirken; bir kısmı ise "*vahiy kaplama hali*" olmadan, Cebrail (a.s.) aracılığıyla iletilmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hz. Peygamber'e yapılan bilgilendirme hitabı, bu hitabın ya doğrudan Yüce Allah tarafından Resulünün kalbine ilham edilmesi şeklinde veya "*vahiy kaplama hali*" olmadan Cebrail(a.s) aracılığıyla bildirilmesi suretiyledir ki, bu çeşit hitabı Kur'an hitabından ayıran özellik de bu olmalıdır.

5. SONUÇ

Vahiy kavramına Kur'an metni açısından baktığımızda, bu konuda en fazla bilgi sunan metnin Şura, 42/51. ayeti olduğunu ve bu ayette de Yüce Allah'ın insanlara olan hitabının şu üç kategorisini görmekteyiz:

- Doğrudan, dolaysız bir yolla hitap: Vahiy/ilham, sünnetullah, fitrat, içgüdü.
- Perde arkası hitap/ilham.
- Özel hitap elçisinin gönderilmesi suretiyle; elçi ile hitap.

İlâhî hitabın üç kategorisinden ilki olan doğrudan hitap, "*vahiy*" ifadesinin sözlük manasındaki tüm manaları içermekte, ilâhî hitabın birinci derecesini teşkil etmekte ve diğer iki grup hitap kategorisine de şamil gelmektedir. Yani en genel anlamıyla bir ilâhî hitaptır. Yüce Allah'ın "*masiva*" ya dönük olan tüm faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu ilâhî hitapla, aşkın enformasyonel akış, mufassal Kur'an niteliğinde olan doğaya, sünnetullah, adetullah, içgüdü, fitrat, tabiat kanunu şeklindeki tecellileriyle yansımaları bulmuştur.

İlâhî hitabın akışının üç kategorisine de şamil gelen doğrudan hitap, sürekli olup, güncelliğini daima muhafaza etmektedir. İlâhî tecelli akışının tüm insanlara ulaşması için doğrudan ilâhî hitap, hep açık duran bir sofraya niteliğindedir.

İlâhî hitabın ikinci derecesi olan perde arkası/ilham yoluyla hitap, gönül ve zihin dünyamızda, ilâhî mertebeden, hızlı ve özel bir bilgi halinin akışıdır. Böylelikle ilâhî hitabın üçüncü şekli olan "*teşriî hitabın*" sona ermesine karşın, "*tefsiri hitap*" akışının ilâhî lütfu arayan duygulara, akıllara inmesinin, âlim ve evliya ruhları ile devam ettiğini söyleyebiliriz.

İlham hitabının devam etmesi, Allah'ın, akıl ve kalp cihetinden kendisine yakın ve düşkün olan kullarına dolaysız olarak hitabını; ilham, rüya ve yeni fikirler, yorum ve açıklamalar, ilmi keşif ve tecelliler şeklinde sürdürmesi, O'nun, ilâhî tabiatının ebediyen güncel kalması demektir. Resulullah'a (a.s) ağırlıklı olarak vasıtalı şekilde indirilmiş olan ilâhî hitap lütfunun, dolaysız bir şekilde ümmetinin seçkinlerine Yüce Allah'ın bir lütfu olarak inmesidir.

KAYNAKÇA

- Abduh, Muhammed, (2001), *Risatetu't-Tevhid*, Daru İbni Hazm, Beyrut.
- Alusi, (trs), Şihabeddin, *Ruhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut.
- Asım, Ahmed, (1305), *el Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit (Kamus Tercemesi)*, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul.
- Ayni, (1998), Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetul Kari Şerh'u Sahihi el-Buhari*, Beyrut, Dar'ul Fikr.
- Beğavi, (1995), Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud, *Mealimu't-Tenzil*, nşr. Halil Abdurrahman el- Akk, Daru'l-Marife, Beyrut.
- Buhârî, (1992), Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yay. İstanbul
- Cilacı, Osman, (1989), *Havari*, DİA.
- Dehlevî, (1994), Ahmed Şah Velîyullah b. Abdurrahim, *Hüccetu'l- Baliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İstanbul.
- Dehlevî, (trs), *Tefhîmâtü'l-İlâhîyye*, Akademiyetü'ş-ŞahVelîyullahü'd-Dehlevi, Haydarabad
- Elmalılı, (1971), Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.
- Firuzabadi, (1999), Ebu Tahir Muhammed b. Yakub *Kamusu'l Muhid*, Beyrut, Dar'ul Fikr
- Halil b. Ahmed, (1988), Ebu Abdirrahman b. Amr b. Temim el-Ferahidi, *Kitabu'l-Ayn*, nşr. Mehdi el-Mahzumi-İbrahim es-Semerrai, Beyrut.
- İbn Hacer el-Askalânî, (1993), Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali eş-Şâfi, *Fethu'l Kadir*, Daru'l Fikr, Mekke.
- İbn Manzûr, (trs), Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, Beyrut.
- İzutsu, (trs), Toshihiko, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Kevser Yay. Ankara.
- Kurtubî, (1967), Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*, Kâhire.
- Maturidi, (2004), Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Tevîlatu Ehli's-Sünne*, thk, Fatıma Yusuf el-Haymi, Beyrut.
- Müslim, (1992), Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yay. İstanbul.
- Nisâbü'rî, (1969), Nizamuddîn el-Hasan b. Muhammed b. el-Hüseyn, *Garâibu'l-Kur'ân ve reğaibu'l-Furkan*, thk. İbrahim Atve Avad, Mısır.
- Râgıb el-İsfahânî, (1986), Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi garîbi'l- Kur'ân*, Kahraman Yay. İstanbul.
- Râzî, Fahreddin, (trs), Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut.
- Suyuti, (1951), Ebu'l-Fadl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Matba'atu Mustafa el- Babi el Halebi, Mısır.
- Taberî, (1984), Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut.
- Vahidi, (1968), Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed, *Esbabu'n- Nüzul*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Mısır.
- Zemahşerî, (trs), Ebu'l-Kâsım Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an hakâiki't-Tenzil ve uyûni'l- ekâvil fi't- te'vîl*, Beyrut.